

volle discussie over de sombere kleuren waarin dikwijls de toekomst wordt afgeschilderd komt hij wel onverwacht uit de hoek: "De toekomst is meestal onvermoed", meent hij, "Maar al gaat alles volgens sommigen van kwaad tot erger er is toch één ding waarmee het steeds beter gaat: overal ter wereld verbetert de kwaliteit van de wijn – een zijspoor dat zo zijn charme heeft!"

Ofschoon op die manier elk gesprek bijna een boek in een boek vormt, zijn de samenstellers uiteindelijk toch voldoende gedisciplineerd gebleven om aan het geheel van de discussies een duidelijke inhoudelijke consistentie te geven.

Raoul BAUER

* * *

HUMANISME

Peter Sloterdijk *Regels voor het mensenpark. Kroniek van een debat*. Amsterdam, Boom, Morsel, Denis, 2000, 176 blz. Hfl. 39,50/Bfr. 790. ISBN 90 5352 579 3.

In tempore non suspecto, lang voor het tumult rond de inmiddels spraakmakende 'Elmauerrede' in de media losbarstte, omschreef Peter Sloterdijk in zijn dankwoord bij de toekenning van de Ernst-Robert-Curtius-prijs (1993) voor essayistiek de tijdsdiagnostiek als 'gevaarlijk denken als beroep'. In dezelfde tekst specificeert hij hoe de filosoof-essayist in-de-wereld staat "zonder toevlucht te kunnen nemen tot een excentrisch of transcendent weten meedrijven op de kolkende tijdsstroom. We weten niet wat het betekent met droge kleren in het leven te staan, het werken aan het vlot maakt het hele subject doornat; we zijn fundamentele situationisten, doordrenkt van de tijd." (p. 64 *Mediatijd*, Boom 1999). Want volgens de auteur moet de filosofie zich kunnen bewegen van de academie naar het publieke forum en deelnemen aan de debatten omtrent de grote maatschappelijke vraagstukken.

Dat dit gevaarlijk is mocht Sloterdijk dan zelf pijnlijk ondervinden niet alleen omdat gevaarvolle maatschappelijke vraagstellingen en thema's ter sprake komen maar ook om redenen die te maken hebben enerzijds met het horen, lezen en begrijpen van filosofische teksten, anderzijds met het media-karakter van het commentaar en de kritiek. Daarvan zijn we getuige naar aanleiding van de zogenaamde Sloterdijk-affaire die in de nazomer van 1999 virulent in Duitsland aan de orde kwam en talrijke uitlopers kende in Frankrijk, Nederland tot zelfs in Israël en Brazilië. Dat inmiddels 'Sloterdijk-Habermas' debat wordt nu door de uitgeverij Boom aangeboden aan het Nederlands taalgebied, voorzien van een inleiding door Wim Boevink, die de kroniek inhoudelijk situeert.

Het boek bevat de tekst van de rede en bundelt enkele kritische reacties zoals ze in chronologische volgorde in *Die Zeit*, de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, de *Süddeutsche Zeitung* en *Le Monde des Débats* verschenen zijn. Voor een beter begrip van de tekst van de filosoof uit Karlsruhe worden enkele commentaren toegevoegd: een korte toelichting op de door Sloterdijk geciteerde *Brief over het humanisme* van Heidegger (Karin de Boer), de thematiek van de bio-ethiek (J. Vorstenbosch, R. Dworkin), en de plaats van de *Elmauerrede* in Sloterdijks werk (P. Scheffer). Het laatste woord krijgt Sloterdijk in een interview met de Franse filosoof Eric Alliez.

De lezer wordt deelgenoot aan de discussie en kan niet vrijblijvend getuige zijn van het fenomeen van het kritisch commentaar dat zijn eigen dynamiek krijgt door de verschuivingen in de problematiek, de verdraaiingen, de soms boosaardige ingrepen, de invloed van de selecties van de citaten, de de- en recontextualiserings. Het boek brengt ons meteen in het hart van de interpretatieve ingrepen en zijn consequenties en nodigt uit tot reflectie over het 'lezen'. De onzorgvuldige deconstructie die het 'Mensenpark' mocht ondervinden, illustreert op een bepaalde manier de boutade dat de schrijver niet de baas is van de tekst.

Ontstaan als lezing in zijn eerste vorm in Bazel op een voordrachtscyclus (1997) over de actualiteit van het humanisme en in juli 1999 enigszins gewijzigd voorgedragen op een academisch congres over Heidegger en Levinas te Elmau is er tumult ontstaan over de vermeend fascistoïde karakter van de opvattingen van Sloterdijk. De aanval wordt ingezet door Rainer Stephan (*Süddeutsche Zeitung*) en Thomas Assheuer (*Die Zeit*): Sloterdijk zou een pleidooi houden voor de eugenetica op basis van selectie door een elite.

Zo gesteld is een dergelijke thematiek in Duitsland uiteraard explosief en mediagevoelig. De tekst was meteen zo gediaboliseerd dat de filosoof zich verplicht zag deze ter beschikking te stellen en te laten publiceren, al betreurt hij "het wegglijden van mijn voordracht van het centrum naar de periferie" (p. 151). Want de tekst gaat inderdaad essentieel niet over biogenetica. Het is opmerkelijk dat verschillende commentatoren helemaal niet ingaan op de filosofische gedachtegang en slechts deelaspecten ter sprake brengen die niet zonder de samenhang juist geïnterpreteerd kunnen worden. Zo slaat een debat op hol, waarbij deelaspecten als het ware een eigen leven krijgen.

Filosoferen betekent vragen stellen aangepast aan het tijdsgewricht. De vraag naar de actualiteit van het humanisme impliceert een reflectie over en een positiebepaling ten opzichte van de traditie en het wezen van het humanisme. Uiteraard bevindt deze positie zich op een open plek. Sloterdijk omschrijft het humanisme als een complex van beschavende en het-dier-in-de-mens temmende activiteiten. In de 'humaniora'-traditie was de lectuur er een essentieel onderdeel van. Nu deze opvoedende activiteiten met hun klassiek canon van geschriften aan hun einde zijn gekomen, vraagt Sloterdijk zich af hoe die taak verdergezet kan worden. Meer nog, in het voetspoor van Heidegger lijkt hem het humanisme, geprangd in het dualisme van mens-dier, ontoereikend om het wezen van de mens in zijn Dasein te vatten. Bovendien heeft een bepaald militante vorm van humanisme bijgedragen tot een "greep naar de macht over al het zijnde met noodlottige consequenties". Kan het nazisme (en andere totalitaire regimes) niet beschouwd worden als een "paradoxaal samenvallen van remming en ontremming" (p. 32) van de mens? Het humanisme ontmoet op zijn weg een wezenlijke onmacht om vanuit zijn uitgangspunten te antwoorden op de dwingende, huiveringwekkende toekomstvragen (een standpunt dat Latour met de auteur deelt). Na de dood van God (als metafysische orde) en van de kosmos (als natuurlijke orde) beschikken we niet over de gewenste theoretische funderingen (en methodologieën) voor ons handelen. In filosofische context luidt de vraag dan: als het humanisme mislukt is, welke criteria zijn er voor het menselijk handelen en beslissen, nu de mogelijkheden voor de mens zo groot geworden zijn? En beslissen betekent altijd *selecteren* van mogelijkheden.

Toegespitst op de toekomst van de mens in biologische zin brengt Sloterdijk het fenomeen van de genetica ter sprake door een dwingend-dringende vraag naar een code in de antropotechniek. Al te vaak is gebleken dat de technologie en wetenschap sneller

evolueren dan de theoretische overwegingen en mogelijke morele implicaties. Het denken mag niet afwezig blijven.

De vraag durven stellen vraagt moed. Het betekent niet de oplossingen aanreiken. Vele commentatoren schijnen deze te verwachten en zijn ontgoocheld over het magere positieve in de tekst, anderen verwijten de ambiguïteiten (Atlan, Scheffer, Vorstenbosch, Anz) en identificeren de *intellectus fati* met *de amor fati*. Al helemaal merkwaardig is dat velen van mening zijn dat Sloterdijk duidelijke oplossingen aanreikt voor de toekomst (Assheuer) terwijl de vraag vergeten wordt als pragmatici en bio-ethici zoals Vanderbosch (en Dworkin die echter buiten het debat stond) de problematiek van de biogenetica belichten vanuit heel andere achtergronden en Spaemann een gebrek aan kennis ter zake bij Sloterdijk vaststelt.

Sloterdijk raakt de zenuw van de tijd: de huiver en de angst "als de mens voor God gaat spelen". De *zelfbepaling* schijnt een pijndrempel te bereiken en wordt een prometheïsch spelen met vuur. In een interessante en verhelderende bijdrage denkt Safranski het probleem verder.

Het schandaal begint als het woord selectie valt. Dit woord gaat ongelukkige legeringen aan met elite (Plato), erger, met de Übermensch (Nietzsche) en met het historisch verleden en de herinnering aan duistere tijden, die in het collectief geheugen opgeslagen liggen. Hier bevindt zich het meest controversiële punt.

Het debat dijt uit naar de plek van de discussie, met name het getraumatiseerde Duitsland, dat na het nazisme niet in staat is onbevangen na te denken en waar woorden, uitdrukkingen, opvattingen en filosofen in een ware taboesfeer zijn beland. Enkele bijdragen (Scheffer, Atlan, Vollmer) hebben op verschillende wijzen aandacht voor dit typisch Duits fenomeen dat door Istvan Bibó als de Duitse Hysterie wordt bestempeld (Scheffer).

Het politiek correcte denken zou intellectueel opgeëist en beheerst worden door Jürgen Habermas. Van dan af speelt men niet meer de bal maar de man. Want achter het losgebarsten schandaal ziet Sloterdijk de machinaties van de Verlichtingsfilosoof bij uitstek. In een open brief aan zijn vroegere leermeester verdedigt hij zich bijzonder scherp, helder, ironisch, bitter en met pathos en verklaart de Kritische Theorie definitief dood. Reeds in de *Kritiek van de cynische rede*, verschenen in '83, beschrijft Sloterdijk het kritische Verlichtingsdenken als een machtsdenken. De vrije discussie en dialoog tussen evenwaardige subjecten ontmaskert hij als een strijd (polemie) tussen ideologisch beladen subjecten die de andere tot object reduceren. Als men niet *met* de tegenstander kan spreken, dan *over* hem en zo wordt de dialoog interobjectief. Dit is "de inhumane erfenis van de ideologiekritische denkstijl" (p. 71). De wijsgeer van de 'herrschaftsfreie Dialog' en de consensus, de pleitbezorger van een goed begrepen democratie heeft de contouren afgebakend waarin de discussie zich kan en mag afspelen en heeft zich ingekapseld in zijn vastgeroeste ideologie. De links-liberale filosoof wordt deugdenterreure van jacobijnse allure verweten. Waar Sloterdijk als situationist drijfnaat wordt, blijft Habermas (in een excentrisch en transcendent weten) "als metafysicus van de klassieke periode die erin slaagde de elementen de baas te worden" (p. 64, Mediatijd) op het droge, maar ook op de achtergrond. Hij weigert zijn visie op het hele deb at voor publicatie vrij te geven. We missen dus een vrij belangrijke bijdrage tot het debat.

Beide filosofen blijven allicht getekend door een gemeenschappelijk geërfd verleden waardoor elke uitspraak gekleurd wordt, hoezeer Sloterdijk ook voor de naoorlogse generatie een nieuwe frisse lucht opeist. Volgens Scheffer zijn beiden door

eenzelfde morele bekommernis bewogen, met name het catastrofale verleden mag zich niet herhalen.

Met het verdwijnen van ideologieën (het grofste is wel, zoals Stephan Sloterdijk een ideologie toe te dichten) is ook een nieuwe stijl van filosoferen ontstaan die het best als essayistisch omschreven wordt. Grenzen worden gesloopt tussen de genres als literatuur, filosofie en wetenschappen wat een onbehaaglijk gevoel van onzekerheid geeft ten opzichte van vaste kaders. Wellicht is die stijl debet aan de talrijke misverstanden. De metaforiek is exuberant en uitdagend, de woordenschat is origineel en verfrissend. Vanuit een hedendaagse vraagstelling ontwikkelt hij nieuwsoortige woorden en betekenissen, hertaalt op die manier het verleden en creëert nieuwe contexten voor fenomenen als bijvoorbeeld telecommunicatie en globalisering. Dit opent wel verrassende perspectieven, maar tegelijk zakt elk houvast weg. Waar in het moderne denken *de tijd* centraal staat, wil Sloterdijk nu denken rond *de ruimte*. In zijn nieuw lijvig boekwerk *Sphären* zoekt hij naar de plek waarin de menselijke geschiedenis zich afspeelt (interview met Sloterdijk, Scheffer). De uitbundige metaforiek kan bij sommige lezers irritaties oproepen. Het moet inderdaad gezegd dat Sloterdijk zich niet altijd even helder uitdrukt en geen eenduidige redeneringen opbouwt. Zijn gedachtegang schijnt grillig, maar is steeds geïnspireerd en maakt de "charme van zijn filosofisch pathos" uit (Safranski).

Zeer merkwaardig gaan de meeste commentaren voorbij aan de problematiek van de marginalisering van de filosofie en van de cultuur van de boekenlectuur. Want Sloterdijk begint zijn rede met een boekenbeschouwing en eindigt ermee. Met een zweem van nostalgie stelt hij het verdwijnen vast van het humanistisch ideaal van cultiveren door lectuur in oppositie tot de ontremmende amusementscultuur en gladiatorenbestialiteiten in de arena in het oude Rome en nu bij wijlen in de stadia en voortdurend op de televisie. Met "Boeken zijn een dikker soort brieven aan vrienden" (p. 18), citeert Sloterdijk de schrijver Jean Paul. De ontvangers zijn verspreid over tijd en ruimte. Ze brengen een vriendschap-stichtende telecommunicatie teweeg. Maar langzaam verzinken ze in archieven. "Tweeënhalfduizend jaar na Plato lijkt het nu alsof niet alleen de goden maar ook de wijzen zich hebben teruggetrokken en ons met onze onwijsheid en onze altijd halve kennis in de steek hebben gelaten. Wat ons in plaats van de wijzen rest, zijn hun geschriften in hun ruwe schittering en hun toenemende duisterheid; ... Kan ook de archiefkelder tot een open plek, een 'Lichtung' worden?" (p. 44-45).

De kroniek van het debat is als het ware een impliciet pleidooi voor 'goed lezen'. Dat betekent hier dat de lezer de verschillende contexten voor ogen houdt: de context van het onderwerp op het congres, van de samenhang in het geheel van de tekst, van de continuïteit in het filosofisch verleden en project (*Sphären*) van de auteur. Het betekent creatief lezen en dus de vaste paden kunnen verlaten. Het betekent zorgvuldig lezen met oog voor de vele nuancerende adjectieven en voegwoorden. Betekent het ook selecteren, dan kan het ook een 'gevaarvol interpreteren' worden. Het is ook een pleidooi voor 'helder schrijven' (in een moment van bescheidenheid geeft Sloterdijk zijn al te snelle gedachtegang en weinig behoedzame wijze van uitdrukken toe) want men schrijft 'brieven aan verre vrienden'. (cursivering van mij).